

Європейська інтеграція

Тетяна МІСЯЦЬ

**ДИНАМІКА ТА ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ
ІНВЕСТИЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
УКРАЇНИ ТА ЄС
У КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ**

Резюме

Зроблено аналіз торговельно-економічного співробітництва в інвестиційній сфері України та країн Європейського Союзу в 1999–2009 рр. на тлі світової фінансово-економічної кризи.

Ключові слова

Прямі іноземні інвестиції, економічна криза, структура інвестицій, європейське інвестування.

Класифікація за JEL: F21.

© Тетяна Місяць, 2011.

Місяць Тетяна, аспірант кафедри міжнародної економіки Київського торговельно-економічного університету, Україна.

Глобалізаційні та інтеграційні процеси, зумовлюючи зростання відкритості економік та зменшення відмінностей у процесі ведення бізнесу, стимулюючи поживлення інвестиційної активності країн, створюють додаткові передумови для активізації співробітництва в інвестиційній сфері.

Дослідження особливостей ефективного використання всіх можливостей економічного співробітництва між Україною та ЄС у галузі інвестиційної діяльності слід розглядати як важливу складову зусиль для вдосконалення засобів здійснення економічних реформ в Україні.

Оскільки іноземні інвестиції виступають індикатором існування всесвітнього економічного простору, вочевидь, інвестиційне співробітництво України та ЄС не могло уникнути впливу трансформаційних процесів сучасного світового господарства, у тому числі загальносвітової рецесії внаслідок світової кризи, що позначається на значущості та **актуальності досліджуваної проблематики**.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слід зазначити, що проблема інвестиційного співробітництва України та ЄС широко дискутується в наукових працях провідних учених України та світу. Серед них заслуговують на увагу дослідження Бураковського І. В., Грицієнко І. А., Веселовського А., Семиноженко В. П., Свенчиці М., Мовчана В., Харламової Г. О. та ін.

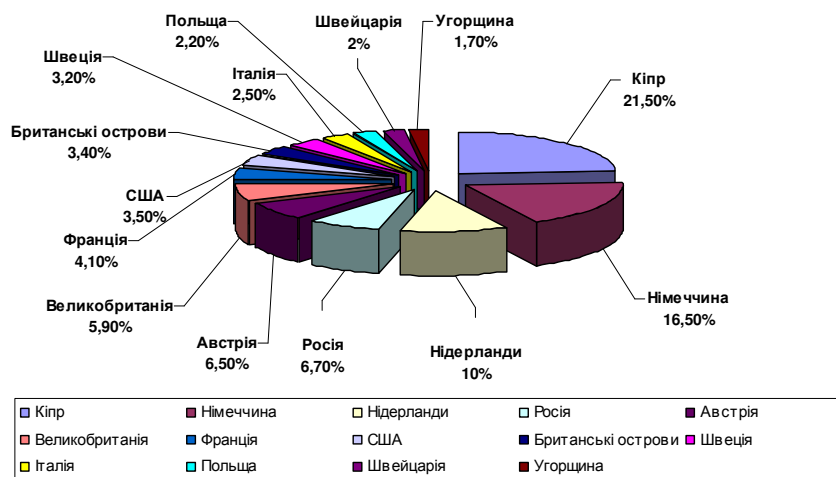
Метою статті є визначення сутності та особливостей інвестиційного співробітництва України з Європейським Союзом на тлі світової фінансово-економічної кризи.

Міжнародна криза, яка швидко поширилася світом восени 2008 року, перервала цикл зростання України та багатьох інших країн з економікою, що розвивається. Зменшення схильності до ризику та падіння вартості активів і цін на товари позбавили світові ринки ліквідності, заморозивши чимало життєво важливих сегментів міжнародного фінансового посередництва. Зокрема, ринок України зіткнулася із суттєвим скороченням торгівлі товарами і послугами та впливом на потоки іноземного капіталу з країн ЄС. Фінансова криза призвела до різкого зниження притоку іноземного капіталу в країну, тоді як зовнішні зобов'язання країни залишились високими, що зумовило відплив капіталу.

Загалом, Європейський Союз залишається ключовим іноземним інвестором в Україні – його частка в загальному обсязі прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Україну у 2009 році під час загострення кризи збереглась майже незмінною порівняно з 2008 роком та становила 78,3 % станом на 1 січня 2010 року. Відповідно до даних Держкомстату, у 2009 року загальний обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку країни, що надійшли зі 125 країн, досягнув рівня в 40026,8 млн дол. США, з яких 31350,5 млн дол. США надійшло з країн ЄС (рис. 1).

Рисунок 1

Розподіл прямих інвестицій в Україну за основними країнами-інвесторами (у % до загального обсягу) за 2009 рік

Проте обсяги притоку ПІІ за перші три квартали 2009 року були вдвічі меншими за минулорічні показники, а загальний обсяг іноземних інвестицій у 2009 році скоротився на 48,4 % порівняно з 2008 р. [1].

Таким чином, динаміка частки ПІІ з країн ЄС у їх сукупному обсязі за період 1999–2009 роки на фоні загального надходження ПІІ в Україну свідчить про домінування ЄС в обсязі залучених інвестиційних ресурсів в Україну, що фактично робить ЄС найбільшим донором економіки України (рис. 2).

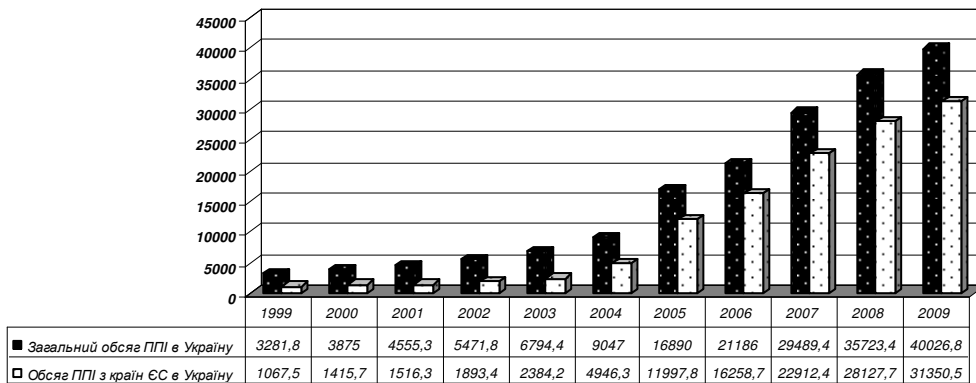
На основі наведених даних протягом 1999–2009 років спостерігається чітка тенденція до щорічного збільшення обсягу іноземних інвестицій з країн ЄС. Так, якщо станом на кінець 1999 року лише три країни ЄС мали вкладення капіталу в українську економіку в сумі понад 100 млн дол. США: Німеччина – \$165,9 млн, Нідерланди – \$160,2 млн, Великобританія – \$ 130,9 млн, становлячи 22,1 % всіх іноземних інвестицій в Україну; то вже у 2005 році інвестиції з країн ЄС перевищили 50 %, адже до 2004 року у структурі ПІІ в Україну ЄС випереджала Росія [2], а на 01.01.2010 року сягнули майже 80 %.

Відповідно до аналізованого періоду, темпи приросту інвестицій найбільше збільшувались у 2005 та 2007 роках, де позитивну динаміку економічного зростання визначили поліпшення кон'юнктури на зовнішніх ринках, а також під-

тримка високих темпів реального зростання доходів населення і загалом інвестицій в основний капітал. У 2009 році, під час піку світової фінансової кризи, на відміну від торгівлі товарами та послугами, де сукупний товарообіг України з ЄС знизився вдвічі, надходження інвестицій з країн ЄС знизилось на 21,7 %.

Рисунок 2

Динаміка надходження прямих іноземних інвестицій з країн ЄС в Україну в 1999–2009 рр., млн дол. США

У даному контексті досліджень українсько-європейських торговельних відносин в інвестиційній сфері проаналізуємо обсяги інвестицій з України в економіку країн ЄС, що під час кризи у 2009 році скоротилися на 3,1 % порівняно з 2008 роком (рис. 3).

Загалом, динаміка обсягу прямих іноземних інвестицій з України в країни ЄС доволі непропорційна, що пояснюється економічними циклами. Станом на 1999–2006 роки іноземні інвестиції в економіку країн ЄС зростали стабільно, починаючи ж з 2007 року спостерігається різке зростання інвестицій з України загалом, у тому числі з України в економіку ЄС, тобто почався відплив капіталу. Така тенденція спостерігалася і протягом 2008 року. У 2009 кризовому році, порівняно з 2008 роком, обсяг інвестицій скоротився на 5,1 %, що пояснюється погіршенням інвестиційного клімату в Україні.

Отже, під час світової фінансово-економічної кризи кінця 2008 року та 2009 року Європейський Союз залишився ключовим іноземним інвестором в Україні. Хоча прямі інвестиції з України у 2009 році здійснено до 51 країни світу, країни-лідери також були незмінними: це країни ЄС – Кіпр (8593,2 млн дол. – 27,4 % загального обсягу інвестицій з країн ЄС), Німеччина (6613,0 млн дол. –

21,1 %), Австрія (2604,1 млн дол. – 8,3 %), Великобританія (2375,9 млн дол. – 7,6 %) та Нідерланди (4002,0 млн дол. – 12,8 %) [3]. Їх частка в загальному обсязі ПІІ в Україну у 2009 році становила 77,2 % (рис. 4).

Рисунок 3

Динаміка обсягу прямих іноземних інвестицій з України в країни ЄС у 1999–2009 рр., млн дол. США

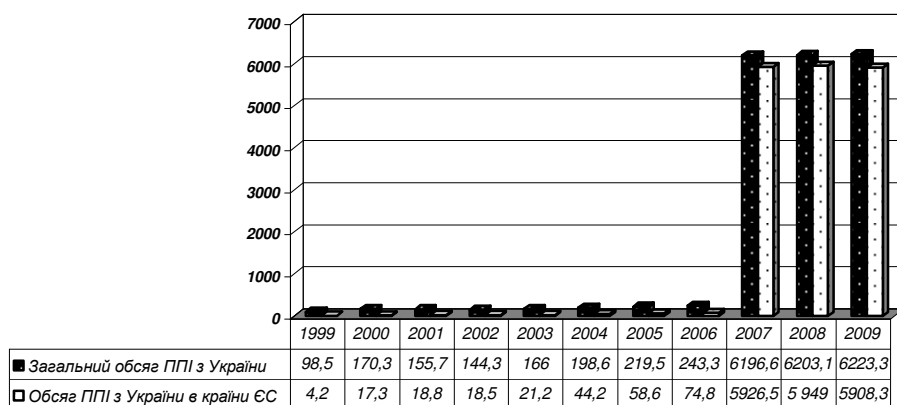
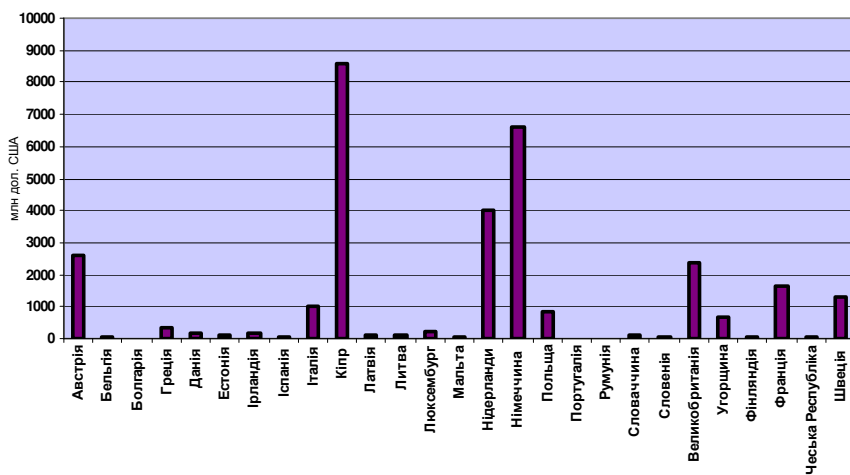

Рисунок 4

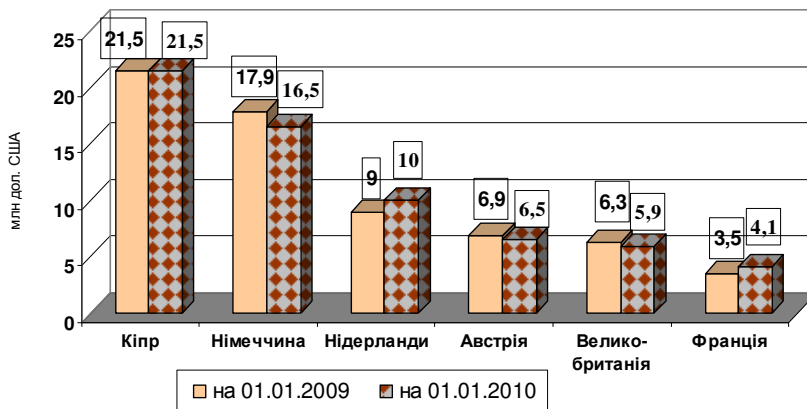
Прямі іноземні інвестиції в Україну з країн ЄС за 2009 рік, млн дол. США

Проте відбувся деякий перерозподіл географічної структури ПІІ з ЄС. Так, порівняно з обсягами ПІІ до кризи (станом на 1 жовтня 2008 року), відбулося скорочення обсягів ПІІ з Німеччини – її частка в загальному обсязі ПІІ в Україні на 01.01.2010 року зменшилась до 16,5 % з 17,9 %. За перші два квартали 2009 року зменшилась частка Кіпру – до 21,3 %. На нашу думку, Кіпр, як офшорна зона, швидше за все, використовувався для виводу капіталу з країни в період фінансової кризи. Притік ПІІ з Нідерландів і їх частка в загальному обсязі ПІІ в країну, навпаки, зросла до 10,0 % (рис. 5).

Рисунок 5

Розподіл прямих інвестицій в Україну за основними країнами-інвесторами ЄС (у % до загального обсягу) за 2008–2009 роки, млн дол. США

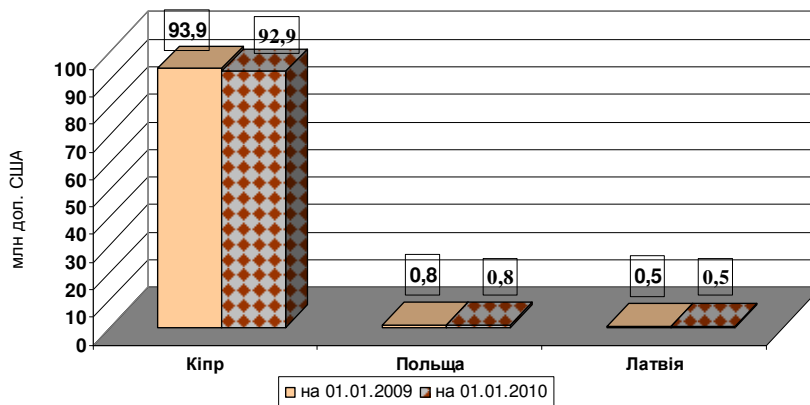
Що стосується Австрії та Великобританії, то обсяги ПІІ з цих країн, як показує графік, майже не змінились, і їх відносна роль у загальному обсязі ПІІ знизилась до 6,5 % та 5,9 % відповідно при зростанні частки ПІІ з Нідерландів та інших країн [4].

Найбільші ж обсяги інвестицій з України у країни ЄС за аналізований 2009 рік спрямовано до Кіпру: 5778,5 млн дол. – 97,8 % загального обсягу інвестицій в країни ЄС. Друге та третє місця за обсягами інвестицій посідають Польща та Латвія, в економіку яких з України надійшло відповідно 49,4 млн дол. та 31,9 млн дол. США.

Згідно з дослідженням, за 2009 рік обсяг відсотків, спрямованих до Кіпру скоротився на 10 % та становив 92,9 % до загального обсягу прямих інвестицій з України. Польща та Латвія мають ті ж відсотки, що й до кризи, – 0,8 % та 0,5 % (рис. 6).

Рисунок 6

Розподіл прямих інвестицій з України за основними країнами-інвесторами ЄС (у % до загального обсягу) за 2008 і 2009 роки, млн дол. США

На основі проведеного дослідження ми можемо виокремити ще одну важливу тенденцію співробітництва України і ЄС в інвестиційній сфері – зміну структури ППІ за видами економічної діяльності. Так, порівняно з 2008 роком, у 2009 році структура ПІІ змінилась: у деяких галузях спостерігалось загальмування притоку ПІІ, в інших – приплив перетворився на відплив.

За 2009 рік знизилися обсяги ПІІ з країн ЄС у промисловість та їх частка в загальному обсязі ПІІ – до 22,6 % відповідно, порівняно з 26,1 % рік по тому. Основними чинниками були скорочення ПІІ у виробництво будівельних матеріалів, металургійне виробництво та машинобудування, тобто в ті галузі, які потерпали від суттєвого скорочення внутрішнього та/або зовнішнього попиту. Найменш чутливою до кризових явищ була хімічна та нафтохімічна промисловість, обсяги ПІІ до якої навіть збільшились на 213,9 млн дол. США.

Також загальмування притоку ПІІ спостерігалось у таких видах економічної діяльності, як операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям – з 25,4 % у 2008 році до 22,1 %, відповідно, у 2009 році та в торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – з 10 % у 2008 році до 8,6 % у 2009 році [5].

Але протягом усього кризового періоду продовжували збільшуватись обсяги ПІІ в установи фінансового сектору (рис. 7). За рік обсяги ПІІ в цей сектор зросли на 0,8 млрд дол. США і досягли станом на 1 жовтня 2009 року 8,1 млрд дол. США, а частка ПІІ в секторі зросла до 21,0 % у 2009 року порівняно з 19,5 % рік тому. Передусім, це пов'язано з виконанням вимоги НБУ

щодо збільшення статутного капіталу банківських установ. Так, деякі материнські компанії надали фінансову підтримку своїм дочірнім компаніям (це насамперед стосується інвесторів з Австрії, Нідерландів, Франції), а німецький інвестор Deutschebank навіть відкрив дочірню установу на території України. Водночас зменшилися обсяги ПІІ в фінансовий сектор України з, наприклад, Великобританії, що передусім пов'язано з розміром та глибиною проблем фінансового сектору цієї країни [6].

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що, відповідно до наведених показників, обсяги прибутків, які отримують деякі види економічної діяльності, не дозволяють їм у повній мірі задовольняти власні потреби в інвестиційних ресурсах. Передусім це стосується таких видів економічної діяльності, як сільське господарство, видобувна промисловість і транспорт. Виробничі основні засоби в цих видах економічної діяльності не відповідають вимогам структурної перебудови економіки як за своєю структурою, так і за якісним і віковим станом.

Саме в ці види діяльності, у тому числі під час фінансової кризи, необхідно залучати кредитні ресурси, у тому числі з країн Європейського Союзу, однак частка довгострокових кредитів у ці види економічної діяльності в загальному обсязі довгострокового кредитування залишається на низькому рівні.

Базуючись на даному аспекті дослідження, зосередимо увагу на суттєвих відмінностях структури ПІІ за видами економічної діяльності з України у країни ЄС.

Рисунок 7

Галузева структура розподілу ПІІ з країн ЄС в Україну станом на 01.01.2008 р., млн дол. США

Переважну частку українських інвестицій до Кіпру, становлячи 97,8 % загального обсягу інвестицій у країні ЄС, здійснено за видом економічної діяльності «операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям», та в номінальному вираженні вони становили у 2009 році 5826,1 млн дол., скоротившись тим самим на 4 % порівняно з 2008 роком. ПІІ з України до Польщі, що посідає друге місце за обсягом інвестицій у країні ЄС, здійснено за видом економічної діяльності «торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку», та в номінальному вираженні вони становили у 2009 році 45,4 млн дол., майже не змінившись порівняно з 2008 роком. Переважну частку українських інвестицій з України до Латвії здійснені за видом економічної діяльності «фінансова діяльність», становлячи у 2009 році 31,6 млн дол. США, скоротившись лише на 2 % порівняно з 2008 роком [7]. Тим самим, фінансова криза позначилася менше на структурі ПІІ за видами економічної діяльності з України в країні ЄС, на відміну від потоків ПІІ в Україну з країн ЄС.

Стрімке сповільнення притоку ПІІ супроводжувалось чистим відпливом іншого капіталу. За попередніми оцінками НБУ, за дев'ять місяців 2009 року в Україні відбулось погашення середньо- і довгострокових зобов'язань (кредитів та облігацій) перед іноземними позичальниками, у тому числі позичальниками в ЄС, на суму 15,1 млрд доларів США, тоді як обсяг залучених довгострокових ресурсів становив 11,1 млрд доларів США. Відповідно, чистий відплив середньо- і довгострокового капіталу становив 4,0 млрд доларів США за перші дев'ять місяців 2009 року, порівняно з чистими надходженням на рівні 11,8 млрд доларів США рік тому [8].

Варто також відзначити, що від скорочення ПІІ 2009 року постраждали як країни, що розвиваються, так і промислово розвинуті. За оцінками Комісії ООН з торгівлі та розвитку, приплив ПІІ в розвинені країни торік впав на 41 %, у той час як ПІІ, отримані країнами, що розвиваються, знизилися на 35 %. До цього обсяг ПІІ в економіці, що розвиваються, зростав протягом 6 років поспіль. Загалом обсяги ПІІ у світі в 2009 р. скоротилися на 39 %. Таким чином, глобальні потоки прямих іноземних інвестицій продовжили зниження, почате в кризовому 2008 році. Тим часом експерти профільної комісії ООН відзначають, що в 2010 році глобальні ПІІ, від яких особливо залежать держави, що розвиваються, можуть повернутися до зростання настільки, наскільки швидко відновлюватиметься світова економіка [9].

У силу динамізму розвитку статистичні дані інвестиційного процесу швидко старіють, але можна відзначити формування визначених тенденцій, що якісно характеризують розвиток європейського інвестування в країну:

- орієнтація спільних підприємств на виробництво товарів, якими світові ринки практично насичені, і на сферу послуг;
- реалізація спільних інвестиційних проектів, як правило, на двосторонній основі;

- обмеженість західних партнерів відносно великих інвестицій зумовлено відсутністю надійних гарантій відносно їхнього захисту;
- активність малих іноземних фірм, орієнтованих на швидке обертання невеликого капіталу або на вигоду від разових операцій;
- нерівномірність розподілу за галузями та регіонами України, зосередженість їх у промислових центрах України;
- велика частка майнових внесків іноземних інвесторів у загальних обсягах інвестицій, слабе використання механізмів фінансового ринку для інвестування.

Хоча, завдяки вигідному географічному розташуванню, а також високому освітньому рівню населення, гарній науково-технічній базі та низькому рівню оплати праці, Україна є ідеальною базою для підприємств, що орієнтуються на західно- та центральноєвропейські ринки збуту. Однак іноземний капітал поки що не поспішає в Україну. Наразі країна має достатньо невисокі кредитні рейтинги, і цей факт зупиняє багатьох європейських інвесторів від вкладення коштів в економіку України.

Тому в нових умовах знову актуальним стає завдання підвищення привабливості української економіки для іноземних інвесторів та реальної конкуренції за інвестиції з економіками сусідніх держав. Конкуренції, головними інструментами якої є реальне, а не декларативне покращення інвестиційного клімату, зменшення бюрократичних процедур, спрощення регуляторно-реєстраційних вимог та вжиття радикальних заходів щодо дієвого захисту інвестицій.

Причому саме захист інвестицій, на нашу думку, залишається одним із найпроблемніших елементів інвестиційного клімату – сфери, в якій державним органам так і не вдалося досягти якогось помітного поступу.

Так, для покращення інвестиційного клімату в Україні необхідно:

- спрощення реєстраційних, ліцензійних, сертифікаційних, митних та інших процедур, зниження бюрократизації економічної діяльності. Враховуючи кризову ситуацію та дефіцит ресурсів, терміново прийняти поправки до положень НБУ, Державної комісії по цінних паперах інших державних органів про скорочення термінів розгляду документів про реєстрацію іноземних інвестицій (зокрема, прямих позик та збільшення капіталу акціонерних товариств);
- забезпечення захисту інтересів та прав інвестора в судах, підвищення ефективності судової системи, створення системи контролю за ухваленням судами відверто неправових, рейдерських рішень;
- усунення корупційної складової, що нерідко набуває форм добровільно-примусових внесків для розвитку населених пунктів;

- зменшення кількості податків та спрощення їх адміністрування, забезпечення стабільності податкового законодавства, розв'язання питання податку на додану вартість (якщо він потрібен, тоді його треба вчасно відшкодувати експортерам; якщо не можемо відшкодувати, то тоді він не потрібен);
- лібералізація ринку землі, визначення чітких і простих процедур її викупу та оренди для провадження господарської діяльності.

Висновки. На основі проведеного аналізу співробітництва України і ЄС в інвестиційній сфері за підсумками періоду 1999–2009 роки в контексті світової фінансово-економічної кризи можна зробити такі висновки:

- Так, у період між 1999 та 2003 роками відзначається стабільна тенденція до поступового росту обсягу іноземних інвестицій з країн ЄС в Україну. Протягом 2004–2008 рр. обсяг ПІІ почав зростати стрімкіше, адже у 2005 році інвестиції з країн ЄС почали перевищувати 50 %. У результаті, за останні п'ять років накопичені ПІІ в Україну з ЄС зросли в кілька разів.
- Дещо різниться динаміка обсягів ПІІ з України в країни ЄС за період 1999–2009 рр.: якщо з 1999 до 2006 року спостерігалась поступова тенденція зростання, то у 2007 році характерним був різкий стрибок висхідної діаграми зростання обсягів прямих іноземних інвестицій з України загалом та до країн ЄС у тому числі. Надалі для 2007–2008 років відзначається доволі незначне збільшення обсягів ПІІ.
- За період 2009 року, на тлі обвалу зовнішньоторговельної динаміки в Україні за всіма географічними напрямками, насамперед з країнами ЄС, інвестиційна сфера зазнала менших втрат. А саме, обсяг прямих інвестицій в економіку України з країн Європейського Союзу знизився на 21,7 %. Обсяг інвестицій з України в економіку країн Європейського Союзу знизився лише на 5,1 %.
- У галузевому розрізі беззаперечними лідерами за залученням ПІІ у 2009 році в економіку України з країн ЄС стали підприємства промисловості – 22,6 %. Основними ж інвесторами з України були підприємства, що належать до таких видів економічної діяльності: операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям; фінансова діяльність; торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку.

Таким чином, проведене дослідження українсько-європейського економічного співробітництва в інвестиційній сфері свідчить, що, як і очікувалось, глобальна економічна та фінансова криза на тлі останніх десяти років (1999–2009 рр.) призвела до різкого скорочення надходжень іноземного капіталу в країну, що значно ускладнило виплати за раніше взятими зобов'язаннями. У цій ситуації банки з іноземним капіталом, які представляють

переважно європейський банківський капітал, змогли залучити додаткове фінансування, тоді як чимало нефінансових компаній змогли реструктуризувати свої борги і перенести їх виплату на майбутні періоди. Так, на сьогодні спостерігається високий ступінь невизначеності щодо глибини та тривалості кризових явищ, що є основною причиною пролонгованого згортання інвестиційної діяльності.

Література

1. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності у 2009 році // Експрес-випуск Державного комітету статистики України від 17.02.2010. – №35. – С. 1.
2. Грицаєнко І. А. Економічний прагматизм як домінанта інвестиційної політики України в інтеграційних процесах // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 2. – С. 4–13.
3. Стан зовнішньоекономічних відносин з країнами Європейського Союзу у 2009 році // Експрес-випуск Державного комітету статистики України від 19.03.2010. – № 64. – С. 8.
4. Щоквартальник «Відносини Україна – ЄС: у вимірі року» / За заг. ред. В. Мовчана, А. Веселовського, Л. Пирожкова. – 2009. – Грудень. – № 4(12). – 40 с.
5. Стан зовнішньоекономічних відносин з країнами Європейського Союзу у 2008 році // Експрес-випуск Державного комітету статистики України від 17.03.2009. – № 59. – С. 3.
6. Державне агентство України з інвестицій та інновацій. Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]: Доступ. – <http://www.in.gov.ua>.
7. Політичні та економічні відносини України та ЄС. Представництво Європейського Союзу в Україні [Електронний ресурс]: Доступ. – <http://ec.europa.eu>.
8. Мовчан В., Джуччі Р., Куценко К. Торговельна політика України: Стратегічні аспекти та наступні кроки, які треба здійснити. – Берлін/Київ. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. Німецька консультативна група, 2010. – 14 с.
9. Щоквартальник «Відносини Україна – ЄС: під тиском фінансово-економічної кризи». – 2010. – №1. – 26с. [Електронний ресурс]: Доступ. – <http://www.fes.kiev.ua>.

Стаття надійшла до редакції 25 листопада 2010 р.